

УДК 334.724

П. В. Кривобок,
магістр з економіки підприємства, м. Київ

СОЦІАЛЬНО-ОРІЄНТОВАНЕ ПІДПРИЄМСТВО ЯК МОДЕЛЬ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛ УКРАЇНИ

P. Kryvobok,
Master in Economy of Enterprise, Kyiv

SOCIALLY-ORIENTED ENTERPRISE AS A MODEL OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF VILLAGES UKRAINE

У статті вивчено наукові підходи щодо процесу зупинення занепаду українського села та його подальшого розвитку. Однак кожна з представлених моделей має низку недоліків, спільними з яких є вузькість спрямування та недосконалість існуючої нормативно-правової бази для їх ефективної реалізації.

Автор обґрунтовує необхідність запровадження моделі соціально-орієнтованого підприємства, в процесі реалізації якої виникне можливість підняти розвиток сільських місцевостей на значно вищий рівень та створити всі умови для комфортного життя на селі.

Реалізація проекту і отримання перших позитивних результатів можлива в найближчій перспективі за умови створення належної законодавчої бази та підтримки держави і суспільства.

The article includes analysis of scientific approaches to the process of stopping the decline of the Ukrainian village and its further development. However, each of the models has many drawbacks common of which is the narrow focus and imperfections of the existing legal framework for their effective implementation.

The author justifies the need for the introduction of the model of social-oriented enterprises in the implementation of which there opportunity to raise rural development at a much higher level and create all conditions for comfortable life in the village.

The project and getting the first positive results is possible in the short term under condition of creation proper legal basis and support from the state and society.

Ключові слова: соціально-орієнтоване підприємство, концептуальні моделі, розвиток сільських територій, сільське населення, громада.

Keywords: social-oriented enterprise, the conceptual models, the development of rural areas, rural population, community.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвиток суспільства вносить багато коректив в його устрій і життєдіяльність. Створюються нові професії і відмирають старі. Це, в свою чергу, впливає на збільшення значимості міст як осередків прогресу та накопичення капіталу як фінансового, так і людського. Дані тенденції спричиняють прискорення процесу урбанізації. Разом зі збільшенням міст зростає чисельність його мешканців. Це стосується як тих людей, які постійно проживають в містах, так і тих, хто тимчасово там живуть, заробляючи кошти. Згідно з даними ООН, ще у 2010 році чисельність містян у світі перевищила чисельність мешканців сільських місцевостей.

Зважаючи на поглиблення інтеграційних процесів України в глобальний простір, такі тенденції проявляються і в нашій державі.

Оперуючи даними, що наводить офіційна статистика, простежуються негативні зміни щодо сільських поселень. Так, за останні десять років в Україні зникло 174 села [2]. Тобто в середньому щороку з карти України зникає 17—18 сіл. Території цих населених пунктів не вливаються у більш крупні адміністративно-територіальні одиниці, а просто занепадають і обезлюднюються. Впродовж 2006—2015 років найбільш гостро цей процес проявлявся у Сумській (–33 села) та Чернігівській (–23 села) областях. Це підтверджується загальновизна-

ним твердженням щодо депресивності північно-східного регіону України [1].

Причин зникнення сіл безліч. Це як соціальні та економічні, так, в деякому випадку, і політичні фактори, коли держава вважає певне село неперспективним і за допомогою давно налагодженого механізму "ліквідує" такий населений пункт. Так, наприклад, великої популярності набула політика ліквідації неперспективних сіл, яку проводив радянський уряд України в 1950—70-х роках минулого століття. Як показала історія, ті процеси пагубно відобразилися на економічному житті населення, його соціальних і духовних цінностях, бо з ліквідацією тисяч українських сіл руйнувалися історичні та етнічні зв'язки, зникала національна самобутність великих територій нашої держави.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

До питання занепаду українського села зверталася велика кількість вітчизняних вчених-економістів, зокрема Прокопа І.В., Саблук П.Т., Шанін О.В., Юрчишин В.В. та інші. Їхні напрацювання ґрунтуються як на власних дослідженнях, так і на зарубіжних, що в більшості випадків беруть за основу розвиток не лише сільського населення, а суспільства в цілому.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування моделі соціально-орієнтованого підприємства як найдоцільнішого та найефективнішого шляху розвитку українського села, побудованої на дослідженнях, аналізі та спостереженнях автора.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У 2015 році в Україні набрала оберти адміністративно-територіальна реформа, яка була результатом ініціативи нинішніх Президента та уряду. Її значущість настільки велика, що регіональними органами держави вона розглядається на одному рівні з посиленням обороноздатності країни. Відповідно до Закону України "Про добровільне об'єднання територіальних громад" та Методики до цього Закону, основним завданням даної реформи є створення таких об'єднань існуючих населених пунктів, які б сприяли економічному та соціальному розвитку таких населених пунктів, соціальному захисту населення та створення умов комфортного життя [3].

На нашу думку, ідеальна реалізація даного проекту повинна реально змінити життя на краще. В першу чергу це буде стосуватися розвит-

ку сіл, адже спад в одному селі буде компенсуватися більшим розвитком в іншому селі. Згідно із законом синергії, сила об'єднаних потенціалів є більшою за суму окремих потенціалів. Тобто теоретично об'єднання громад повинно не тільки стабілізувати життєдіяльність і цих громад, але й викликати розвиток завдяки спільному вирішенню соціально-економічних питань.

Однак ця реформа на своєму шляху зустріла велику кількість бар'єрів таких як:

— недосконалість Закону, який регламентує цю реформу (немає пояснення понятійно-термінологічного апарату, який використовується в цьому Законі; тривалості виконання певних етапів суперечать термінам виконання інших державних функцій, зокрема розробленню Бюджету на наступний рік; невизначеність термінів остаточної реалізації реформи та ін.);

— залишається незрозумілою остаточна адміністративно-територіальна структура України, які посередники додадуться чи віднімуться між об'єднаною громадою та державою;

— звідки будуть братися кошти на будівництво адміністративних будівель та на розвиток інфраструктури в центрах об'єднаних громад;

— недовіра населення до влади;

— страх більш багатших сіл, що за їх рахунок житимуть бідніші села, що входять до такого об'єднання;

— неприйнятність змін населенням, їх консервативний спосіб життя, що залишився з радянських часів;

— загальнодержавний характер, що завдяки масштабності проекту ускладнює його ідеальну реалізацію;

— складна військово-політична ситуація в країні тощо.

Цей перелік можна продовжувати великою кількістю пунктів, що диктують нам сучасні реалії. Варто зазначити, що поки що впровадження реформи так, як це планувалося спочатку, неможливе. Цьому підтвердженням є досвід Польщі, де подібний проект реалізовувався кілька років.

Але це не означає, що необхідно зупинитися і чекати кращих часів для впровадження життєво необхідних реформ. Суспільство потребує позитивних змін вже зараз, а село потребує їх ще більше.

Поки чиновники доопрацьовують різні проекти, а суспільство вагається змінюватися, з карти України зникає по кілька сіл, а ще з тисячі українських сіл виїжджає молодь, роблячи такі села неперспективними. Динаміка зміни

Таблиця 1. Динаміка зміни кількості населених пунктів в Україні у 2006–2015 рр. (за даними на 01 січня)

Роки	Кількість населених пунктів в Україні (станом на 01 січня)			Відхилення абсолютне:					
				від 2006 року			від попереднього року		
	міста	сміт	села	міста	сміт	села	міста	сміт	села
2006	457	885	28562	-	-	-	-	-	-
2007	458	886	28540	+1	+1	-22	+1	+1	-22
2008	458	886	28504	+1	+1	-58	-	-	-36
2009	459	886	28490	+2	+1	-72	+1	-	-14
2010	459	885	28471	+2	-	-91	-	-1	-19
2011	459	885	28457	+2	-	-105	-	-	-14
2012	459	885	28450	+2	-	-112	-	-	-7
2013	460	885	28441	+3	-	-121	+1	-	-9
2014	460	885	28397	+3	-	-165	-	-	-44
2015	460	885	28388	+3	-	-174	-	-	-9

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [2].

кількості населених пунктів представлена в таблиці 1.

Адміністративно-територіальна реформа передбачає певні зміни, які можна реалізувати вже зараз і про які говорили ще кільканадцять років тому. Зокрема це стосується надання більшої автономності роботи місцевим органам влади, більшої самостійності в прийнятті рішень. Податковий кодекс України передбачає два місцевих податки та 2 місцевих збори. Однак у великій кількості сіл немає можливості справляти такі фіскальні платежі і, таким чином, поповнювати місцеву казну. А бюджетних коштів, що надаються з Державного бюджету не завжди вистачає навіть на забезпечення мінімальних витрат села, не говорячи вже про його розвиток.

У світовій практиці існує таке поняття, як "соціальне підприємство". Ідеологом такого явища вважається Мохаммад Юнус, який одним з перших в світі доклав зусилля створити економічний і соціальний розвиток знизу, тобто з незахищених верств населення.

Навесні 2015 року Верховною Радою України було прийнято Закон України "Про соціальні підприємства", який повинен вступити в дію з 1 січня 2016 року [4]. Відповідно до цього Закону, соціальним підприємством вважається суб'єкт господарювання, утворений юридичними та/або фізичними особами, пріоритетом діяльності якого є досягнення соціальних результатів, зокрема, у сфері охорони здоров'я, освіти, науки, культури, навколишнього середовища, надання соціальних послуг та підтримки соціально вразливих груп населення (безробітних, малозабезпечених, осіб похилого віку, осіб з інвалідністю та інших встановлених законодавством осіб). Основними критеріями визначення підприємства соціальним є:

— забезпечення робочим місцем осіб, віднесених до соціально вразливих верств населення,

частка зайнятості яких становить не менше половини загальної кількості працюючих на підприємстві;

— надання соціальних послуг, визначених Законом України "Про соціальні послуги", за умови, що більше половини отримувачів цих послуг є соціально вразливі верстви населення;

— забезпечення робочим місцем та надання соціальних послуг особам із

соціально вразливих верств населення, якщо частка зайнятості таких осіб становить не менше 30% загальної кількості працюючих на підприємстві та не менше 30% отримувачів соціальних послуг відповідно;

— реалізація продукції підприємства особам із числа соціально вразливих за цінами собівартості продукції або нижче собівартості;

— інвестиції у соціально значимі проекти.

На перший погляд створення такого підприємства в селах повинно посприяти покращенню соціально-економічного становища населення. Однак сфера впровадження соціального підприємства є досить вузькою і в більшості випадків ґрунтується лише на наданні пільг незахищеним верствам населення. Тобто, враховуючи певну економічну втрату для підприємців від такої діяльності, впровадження соціального підприємництва у віддалених селах матиме додаткові комерційні втрати на стадії заснування та стадії функціонування. В першу чергу це стосується того, що при таких умовах господарювання період окупності проекту може настати досить пізно. Наприклад, через реалізацію продукції за цінами собівартості або нижче собівартості прибутковість буде набагато меншою, ніж на таких же підприємствах без додаткового соціального спрямування.

Ще один напрям створення такої моделі суб'єкта господарювання це надання діючому підприємству статусу "соціального" у разі відповідності його вище зазначеним критеріям. Однак у віддалених селах немає підприємств, які могли б стати соціальними, або їх кількість критично мала.

Іншими словами, використання соціального підприємництва як способу зупинення процесу занепаду села в даній редакції Закону є малоефективним, бо, зважаючи на те, що най-

більша частка соціально незахищеного населення знаходиться в селах, створення соціального підприємства з метою розвитку села є неможливим через відсутність ефективного механізму реалізації проекту, який би враховував всі аспекти цієї проблеми.

Більш ефективна модель розвитку села за допомогою підприємництва описана О.В. Шанінін на основі "Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року" [5]. Даний проект передбачає створення селоутворюючого підприємства як пріоритетної форми господарювання на селі. Попри виключення поняття "селоутворююче підприємство" з проекту Стратегії через дискусії навколо його визначення, ідея такого утворення не втрачає свою актуальність. Основними принципами такого підприємства є:

- збалансованість його розвитку за економічними, соціальними та екологічними критеріями;

- створення умов для формування заінтересованого в довгостроковому ефективному господарюванні відповідального користувача (власника) землі;

- розвиток різних форм господарювання за умови пріоритетності формування господарств, що мають велику соціально-економічну роль для сільських громад (селоутворюючу).

Шанін О. виокремлює наступні форми селоутворюючого підприємства [6]:

- сімейні господарства (ферми);

- малі сільськогосподарські підприємства та фермерські господарства;

- середні сільськогосподарські підприємства та фермерські господарства.

Відповідно до цього, очевидним стає факт, що наголос робиться на аграрну сферу і функціонування сільськогосподарських підприємств (ферм) як селоутворюючого формування. Такий підхід є зрозумілим, враховуючи великі площі родючої землі нашої держави та історично обумовлений аспект аграрного способу господарювання та розвитку суспільства. Створення таких аграрних селоутворюючих підприємств матиме позитивний ефект не тільки для села (забезпечення робочих місць, отримання додаткових доходів селом), але матиме вигоди й на макрорівні, зокрема це посилення продовольчої безпеки України та зростання зовнішньоекономічного торгового балансу за рахунок збільшення експорту вітчизняної сільськогосподарської продукції.

Однак, на нашу думку, в процесі розвитку села не слід обмежуватися лише аграрним виробництвом.

На основі минулих практичних і теоретичних напрацювань, нами було розроблено нову модель соціально-орієнтованого підприємництва. При її створенні були враховані всі позитивні негативні сторони вищезазначених форм господарювання, а також переосмислено вітчизняні та зарубіжні механізми впливу держави на розвиток села.

Наша модель базується на створенні такого підприємства, яке організовується і функціонує в першу чергу лише в інтересах громади села, де воно розташоване.

З метою розвитку українського села передбачається створення в кожному сільському населеному пункті підприємства громадою, яке б функціонувало в інтересах цієї громади. У певних випадках припускається створення кількох таких підприємств в одному селі або одного підприємства на кілька сіл. Це залежить від демографічної ситуації в конкретній місцевості, її соціального та економічного рівня розвитку.

Запропонована модель соціально-орієнтованого підприємства повинна створюватися і функціонувати на наступних принципах:

- спеціалізація підприємства відповідає природним умовам, історичним традиціям чи звичаям даної місцевості;

- є соціально вигідним. Забезпечує робочим місцем принаймні одного члена малозабезпеченої сім'ї населеного пункту;

- рівність членів громади. Кожен мешканець даного села має рівне право взяти участь в створенні такого підприємства (кожен має право вкласти кошти в організацію підприємства і отримати в подальшому знижки на придбання продукції цього підприємства);

- громадська залежність. Підприємство створюється в інтересах громади. Значна частка чистого прибутку направляється в бюджет села, інша частина — на розвиток підприємства). В заміщенні вакансій на підприємстві перевага надається місцевим мешканцям. При підприємстві діє професійно-технічна школа відповідно до специфіки діяльності підприємства. Також передбачається часткова компенсація навчання в профільних вищих навчальних закладах.

Етап організації соціально-орієнтованого підприємства. Створення підприємства ініціюється місцевою владою, громадою села чи вищими органами виконавчої влади. Проектною комісією, до якої входять представники влади, громадськості і бізнесу, розробляється проект майбутнього підприємства. Спеціалізацію проекту обирають відповідно до природно-

Рис. 1. Схема функціонування соціально-орієнтованого підприємства

кліматичних умов території, співвідношення попиту і пропозиції на певні товари (послуги) в регіоні, історичні особливості розвитку місцевості тощо. Після підрахунку бюджету проекту створюється фонд створення підприємства. Місцевому населенню пропонується вкласти кошти до цього фонду при умові, що в майбутньому вкладники отримають знижки на придбання товару (послуги) підприємства, які вони зможуть використати самі або продати третій особі. Розміри і терміни використання знижки залежать від розмірів вкладення та специфіки товару (послуги). Решта коштів, необхідних для створення підприємства, отримується з місцевого бюджету, спонсорів, кредиторів, державних трансфертів тощо. Варто зазначити, що на початкових етапах реалізації проекту по створенню соціально-орієнтованих підприємств основна ставка ставитиметься на зовнішні джерела залучення фінансування. Це пояснюється тим, що будівництво та закупка необхідного обладнання коштують дуже дорого, а рівень доходів у нинішніх селян є досить низьким і профінансувати створення всього підприємства за рахунок вкладів громади на більшій території України може бути неможливо. Окрім цього, прийнятним також залишається придбання обладнання, яке вже було в експлуатації, за нижчими цінами або нового обладнання в лізинг. Вирішення шляхів фінансування через

низький рівень доходів місцевої громади необхідно індивідуально вирішувати в кожному конкретному населеному пункті відповідно до спеціалізації підприємства, місця знаходження, розвитку місцевого бізнесу тощо.

При будівництві і налаштуванні потужностей підприємства максимально залучається місцеве населення, забезпечуючи його тимчасовим заробітком. Також на початковій стадії визначається кількісний і якісний склад персоналу підприємства та відкриваються вакансії на заміщення їх в майбутньому. З метою максимальної зайнятості місцевого населення на соціально-орієнтованому підприємстві паралельно з цим відкривається про-

фесійно-технічна школа (курси) для навчання майбутніх працівників з числа місцевої громади. У випадку наявності незаповнених вакансій працевлаштування пропонується жителям інших населених пунктів.

Соціальний ефект функціонування соціально-орієнтованого підприємства. Соціально-орієнтоване підприємство повинно вирішити низку проблем, з якими зіткнулося в наш час українське село. По-перше, з'являться нові робочі місця, що дозволить зменшити рівень безробіття і призупинити від'їзд молоді з села. По-друге, через те, що переважна частина прибутку підприємства буде залишатися в розпорядженні місцевої громади, це сприятиме соціально-економічному розвитку населеного пункту (освітлення вулиць, асфальтування доріг, підтримка соціально-культурних, медичних та освітніх закладів тощо). По-третє, таке підприємство сприятиме покращенню екологічного становища населеного пункту. Також місцеве населення може отримувати додатковий дохід, здаючи землю в оренду чи сільськогосподарську продукцію на переробку.

Початкова схема організації та функціонування соціально-орієнтованого підприємства представлена на рисунку 1.

Втілення в життя соціально-орієнтованого підприємства є цілком реальним та ефективним. Беручи до уваги досвід аграрних підприємств,

які беруть в селян в оренду землі в обмін на додатковий дохід чи продукцію, можна говорити про перспективність даної моделі. Однак для її реалізації необхідно провести ряд законодавчих реформ. Зокрема потрібно на нормативно-правовому рівні розробити методику створення і функціонування соціально-орієнтованого підприємства. Такі підприємства повинні бути звільнені від сплати податку на прибуток та інших податків, бо майже весь прибуток направлятиметься в бюджет села. Пропонується також звільнити підприємство від сплати ПДВ на певний період часу, що дозволить закумуляувати більші грошові обсяги для розвитку підприємства та стабілізації його діяльності на початкових етапах функціонування. Також повинен бути розроблений механізм залучення додаткових коштів для створення підприємства в разі слабкого накопичення грошових вкладень у фонді створення підприємства.

Варто зазначити, що спеціалізацією соціально-орієнтованого підприємства може виступати не лише виробництво, а й надання послуг. Наприклад, у рекреаційних зонах це можуть бути бази відпочинку чи спортивні клуби, а біля великих міст — транспортно-експлуатаційні господарства чи надання культурно-просвітницьких послуг (екскурсійних турів, подорожей).

Поширення концепції соціально-орієнтованого підприємства дозволить забезпечити розвиток сільських територій та зробити сільський побут комфортним і престижним, однак до цього повинно прийти також місцеве населення і прийняти реформи спрямовані на покращення їхнього життя.

ВИСНОВКИ

З великої кількості напрямів розвитку українського села, кожен підхід має свої недоліки основними з яких є вузькість спрямування та недосконалість законодавчої бази щодо ефективної реалізації розроблених моделей.

Запропонована нами концепція соціально-орієнтованого підприємства на даний час є найбільш ефективним способом зупинення процесі занепаду села та поштовху його подальшого розвитку. Представлена модель дозволить в короткий проміжок часу забезпечити робочими місцями місцеве населення, поповнити сільські бюджети, посприє соціально-економічному розвитку сільських територій тощо.

Подальші наукові дослідження повинні бути спрямовані на розробку та впровадження конкретних механізмів реалізації вищенаведе-

ної концепції у вітчизняних умовах господарювання.

Література:

1. Асоціація аналітичних громадських організацій "Соціально-економічні стратегії і партнерства" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.sesp.org.ua>.
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Закон України "Про об'єднання територіальних громад" від 05.02.2015 р. № 157-VIII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/157-viii>
4. Проект Закону України "Про соціальні підприємства" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://vsgo.org.ua/ua/node/259>
5. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки (на період до 2020 року) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://min-agro.gov.ua/node/7644>
6. Шанін О.В. Концепція село утворюючого підприємства в системі розвитку сільських територій / О.В.Шанін // Ефективна економіка. — Вип.4. — 2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3996&p=1>

References:

1. Association of analytical public organizations "Socio-Economic Strategies and Partnership" (2015), [Online], available at: <http://www.sesp.org.ua>
2. State Statistics Service of Ukraine (2014), [Online], available at: www.ukrstat.gov.ua
3. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "On unification of territorial communities", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/157-viii> (Accessed July 12, 2015).
4. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Project of Law of Ukraine "On social enterprises", available at: <http://vsgo.org.ua/ua/node/259> (Accessed July 8, 2015).
5. Ministry of Agriculture and Food of Ukraine (2013), "Strategy development of the agricultural sector (until 2020)", available at: <http://min-agro.gov.ua/node/7644>. (Accessed April 12, 2015).
6. Shanin, O.V. (2015), "Concept of village-forming enterprises in the system rural areas development", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol.8, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3996&p=1> (Accessed July 2015).

Стаття надійшла до редакції 16.07.2015 р.